

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Кваліфікаційна робота (магістра)

з теми

**«РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО КІНО В УМОВАХ
ЦЕНЗУРИ, ІДЕОЛОГІЧНОГО ТИСКУ ТА РУСИФІКАЦІЇ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти,
Ist1-M23 Z групи спеціальності 014
Середня освіта (Історія)
Величенко Катерина Михайлівна
Науковий керівник: Сидорук Сергій
Антонович, кандидат історичних
наук, доцент кафедри історії України

Рецензент _____

Кам'янець-Подільський – 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП	Erro r! Book mar k not defin ed.
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база дослідження та методологія проблеми	6
1.1 Історіографія проблеми	6
1.2 Джерельна основа роботи	12
1.3 Методологія дослідження	
Розділ 2 Передумови виникнення та розвитку українського кіномистецтва періоду «Відлиги	17
2.1. Витоки українського поетичного кіномистецтва у творчості О. Довженка...	17
2.2. Чинники розвитку радянського українського кінематографу у 20-х – на поч. 60-х рр. XX ст.	20
Розділ 3 Самобутній колорит українського поетичного кіно: характерні риси	29
3.1. Українська ідентичність у сюжетних лініях та колоритах персонажів поетичного кіно	29
3.2. Стилiстичні особливості школи українського поетичного кіно на тлі радянської дійсності та ідеологічних установок	38
Розділ 4. Кіномистецтво УРСР та його утиски радянським тоталітарним режимом	51
4.1. Механізми контролю: як працювала цензура в кіно УРСР	51

4.2. Цензура, як засіб контролю та ідеологічного тиску	55
Висновки	78
Список використаних джерел та літератури	83
Додатки	94

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У контексті національно-культурного відродження України, зміцнення її державності та зростання міжнародного авторитету надзвичайно важливим є дослідження українського поетичного кіномистецтва. У період 1960-1980-х років воно стало ключовим чинником збереження культурної самобутності народу, хранителем його багатовікових традицій. Цей час позначився значними злетами та випробуваннями в українському кіно: з'являлися нові фільми, зростала кількість талановитих режисерів, удосконалювались сценарії, формувалися нові творчі колективи. Кінематографічні роботи цієї доби були революційними не лише за технічним рівнем, а й за ідейним змістом.

Митці українського радянського кіно прагнули створювати фільми, які задовольняли б естетичні й інтелектуальні потреби глядача, одночасно підкреслюючи національну ідентичність. Це суперечило політиці радянської влади, яка пропагувала ідею "спільного радянського народу", що зумовило посилений контроль над кіновиробництвом. Попри це, українське поетичне кіно стало справжнім явищем, яке знайшло відгук не лише в Україні, але й за її межами. Його популярність та художня унікальність викликали дедалі суворіші обмеження з боку влади.

Українське поетичне кіно 1960-1980-х років є однією з найяскравіших сторінок історії кіномистецтва. Його аналіз дає змогу зрозуміти, як мистецтво ставало інструментом культурного опору тоталітаризму, а також як митці адаптувалися до умов жорсткої цензури, не поступаючись творчою свободою. У сучасному контексті деколонізації та повернення до національних витоків вивчення цього феномену набуває ще більшої актуальності, допомагаючи переосмислити культурну спадщину та зберегти її для майбутніх поколінь.

Об'єктом дослідження є українське поетичне кіно.

Предметом дослідження є розвиток українського поетичного кіно в умовах

радянського тоталітарного режиму, зокрема, цензури, ідеологічного тиску та політики русифікації.

Хронологічні межі роботи охоплюють період 1964-1979 рр. Нижня межа (1964 р.) обумовлена виходом кінострічки «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова. А верхня (1979 р.) виходом останнього з фільмів жанру поетичного кіно «Вавилон XX» Івана Миколайчука.

Територіальні межі роботи охоплюють територію України, яка в 60-80-ті роки XX ст. була окупована Радянським Союзом.

Метою наукової роботи є всебічний аналіз розвитку українського поетичного кіно в контексті цензурних, ідеологічних та русифікаційних процесів, що панували в СРСР.

Мета дослідження обумовила такі завдання:

- здійснити аналіз ступеня наукової розробки нашої теми в українській та зарубіжній історіографії;
- схарактеризувати джерельну основу дослідження;
- показати, які передумови та чинники впливали на виникнення та розвиток українського поетичного кіно;
- з'ясувати зміст і характерні риси українського поетичного кіно, вказати на визначні кінофільми та видатних особистостей цього напрямку мистецтва, показати їх місце і роль в історії України;
- окреслити і навести приклади утисків радянським тоталітарним режимом українського кіно 60-80 років XX ст. в розрізі кінофільмів тих часів;
- виокремити творчі підходи, які дозволили режисерам виразити національні мотиви та елементи культурної ідентичності попри офіційну ідеологію.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що її матеріали й висновки дають можливість глибше зрозуміти роль українського поетичного кіно в умовах тоталітарного режиму, що може бути використане в освітніх програмах та у формуванні сучасної культурної політики. Воно також сприятиме активізації процесів деколонізації в Україні, надаючи нові інструменти для аналізу та

інтерпретації радянської спадщини. Крім того, робота підкреслює важливість збереження та реставрації української кіноспадщини, що є необхідним для утвердження української культурної ідентичності на міжнародній арені. Таким чином, це дослідження має значення як для наукових кіл, так і для практичної діяльності в галузі кіномистецтва та культурної політики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження висвітлено в науковій публікації на тему «Феномен становлення українського поетичного кіно в радянській дійсності в 1960-1980 рр». Матеріал розміщено в збірнику «Achievements of 21st Century Scientific Community: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference», September 16-17, 2024. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine.

Структура дослідження. Матеріал дослідження викладено у проблемно-хронологічній формі. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (102 позицій), додатків (6 рисунків). Загальний обсяг дослідження становить 99 сторінок, основний зміст викладено на 82 сторінках.

Висновки

Узагальнюючи результати дослідження розвитку українського поетичного кіно в умовах цензури, ідеологічного тиску та русифікації, приходимо до таких висновків.

Зазначимо, що проаналізована тема не була предметом спеціального історичного історіографічного дослідження в радянський період, але вона такою стала за часів незалежності України. Відзначимо, що для нечисленних праць радянської історіографії характерними є описовість, перебільшена увага до ідеологічно-пропагандистських функцій кіно, аспекти державної політики з розвитку кінематографа, які безпосередньо стосувалися її звеличення. Сучасні російські науковці писали про українське кіно, як частину радянського, фактично не звертаючи уваги на його визначальні риси. В їх працях досягнення українських кінематографістів висвітлюються побіжно, а творчі шляхи митців школи поетичного кіно критикувалися та аналізувалися тільки з негативного боку. В сучасній українській історіографії велика кількість праць присвячена дослідженню творчості та життя представників школи «поетичного кіно». Більшість проаналізованих у нашому дослідженні проблем, таких як фактори впливу на формування українського поетичного кіно, роль режисерів, операторів, сценаристів в його розвитку, ідеологічний складник кінематографу, розвиток, відображення теми української історії у художньому кіно, тиск влади на кіно, русифікація українських фільмів, їх заборона, репресії проти митців, лише нещодавно почала досліджуватися українськими та зарубіжними науковцями. Також переважно тема українського поетичного кіно розглядається з мистецького боку, без зв'язку з українським національним рухом, опозицією тоталітарному режиму та зв'язками з історичним минулим нашого народу.

Доведено, що джерельна база дослідження та методологія дослідження є достатніми опрацювання та для висвітлення теми загалом та прогалін, окреслених в історіографії, зокрема. Наявні джерела складаються зі збірників

документів, мемуарів діячів епохи, що вивчається та відеоматеріалів. Їх аналіз дає підстави зробити висновок про те, що на сьогодні не існує комплексного дослідження українського поетичного кіно в умовах цензури, ідеологічного тиску та русифікації.

З'ясовано, що українське національне кіно виникло в Російській імперії в кінці XIX ст. На то час воно рухалося паралельно зі світовим кіномистецтвом і не виходило за рамки коротких документальних роликів. Певні зміни настали у 20-ті роки після окупації України радянським режимом. В цей час почали з'являтися перші ігрові фільми, випускаються хроніки, наукові, виробничі фільми, поступово німе кіно змінюється звуковим, будуються кіностудії, кінотеатри, з'являються професійні режисери, сценаристи, оператори й актори. Зокрема, варто згадати Дзигу Вертова, П. Чардиніна, Г. Тасіна, О. Грановського, О. Довженка. «Перший поет кіно» – так назвав його Левіс Джекоб у своїй «Історії американського фільму» (видання 1939 і 1947); «Земля» Довженка мала глибокий вплив на молодих кіномитців, зокрема Франції й Англії», – пише Жорж Садуль у своїй «Історії мистецтва кіно». Його кінотвори сприяли появі українського поетичного кіно, адже він використовував в них свою близькість до народу, знімав сцени, де відображалось його життя, культура, історія. Але Довженкові не дали можливості працювати і повніше розкрити свій талант, зняти більше кінофільмів, які б започаткували жанр поетичного кіно у 20-50 роках, а не 1964 року. Радянська карально-репресивна система спочатку змусила митця покаятися за надумані помилки, потім перевела до Москви й створила умови, щоб він більше ніколи не мав можливості знімати в Україні й про Україну.

Доведено, що у першій половині XX століття українське кіно переживало періоди жорсткої ідеологічної диктатури, зокрема в часи сталінського режиму, коли кіномистецтво було підпорядковане жорстким принципам соціалістичного реалізму. Творчі процеси в кіно перебували під контролем партії, а фільми, що не відповідали канонам цього методу, часто піддавалися цензурі або були заборонені. Такий підхід створював умовно єдину, регламентовану реальність

кінематографа, яка була здатна лише ідеологічно виховувати глядачів, а не розвивати мистецтво. Ця ситуація вплинула на творчу свободу митців, таких як Олександр Довженко та інші, яких піддавали цькуванню за відхилення від офіційних канонів. Однак після смерті Сталіна в середині 1950-х років і за період хрущовської відлиги в Україні почався процес певної реабілітації, що також торкнулося кіномистецтва. Були зняті обмеження на створення фільмів, на використання нових тем, а також на вивчення світових тенденцій у кіно. Цей період став важливим етапом для перегляду творчих підходів та переосмислення ролі кіно як мистецтва. Ідеї європейських кінематографістів, які в умовах післявоєнної Європи активно протистояли комерціалізації кіно, надихали українських митців на пошук нових форм і шляхів для вираження власної культурної ідентичності. Водночас відбулася зміна керівництва українського кінематографа — на відповідальні посади прийшли люди, які були готові ризикувати та підтримувати новаторські підходи. Важливим кроком стало виділення кіногалузі в окрему структуру — Міністерство кінематографії України, яке забезпечило певну автономність і створило умови для розвитку національної кінематографії. Завдяки цьому українське кіно поступово вийшло з тривалої стагнації і почало набирати національних рис, що стало основою для виникнення українського поетичного кіно. Виникнув новий етап, коли на екрани вийшли фільми, що відображали не лише соціальні, а й культурні, історичні, психологічні аспекти українського життя, що було важливим кроком на шляху до відновлення національної ідентичності в мистецтві.

Визначено, що на межі 1960-1970-х років в українському кінематографі зародилася нова хвиля поетичного кіно, яка стала виразним контркроком до домінуючого методу соціалістичного реалізму. До представників цієї школи належать режисери, як-от С. Параджанов, Ю. Іллєнко, Л. Осику, Б. Івченко, В. Денисенко, К. Муратова та І. Миколайчук. Ці творчі особистості привнесли в кінематограф нові естетичні та стилістичні принципи, що ставали реакцією на суворі ідеологічні рамки попереднього періоду. Однією з важливих ознак поетичного кіно стала його активна орієнтація на спадщину української

культури та народної творчості. Режисери зверталися до естетики фільмів минулого, особливо до творчості Олександра Довженка, чия самобутня манера втілення людських характерів, поетизація природи та побутових сцен, а також впливи пантеїстичних мотивів стали основою для подальшого розвитку цього напрямку. Довженко з його тяжінням до синтезу народного міфу та глибоким зв'язком із традиціями української культури став ідейною платформою для розвитку поетичного кіно. Крім того, початок 60-х років в Україні був часом відродження народної творчості, що стало основною темою багатьох видів мистецтва, включаючи кінематограф. У фільмах поетичного кіно важливу роль відіграло використання елементів народної культури як у зображенні, так і в музичному оформленні. Це дозволяло режисерам створювати метафоричні образи, зображати події на іншому рівні, що сприяло глибшому емоційному сприйняттю глядачами. Поетичне кіно зосереджувалося на індивідуальності та неповторності зображення подій і героїв. Фільми цього напрямку стали потужним естетичним явищем, яке не лише пробуджувало почуття національної гордості, але й врятувало честь українського кінематографа від ідеологічного гніту і кон'юктурності того часу. Вони стали своєрідним стрижнем для підтримки національного відродження, адже в умовах послабленої цензури та зростаючої творчої свободи активно працювала інтелігенція. Українське поетичне кіно відіграло важливу роль у консолідації нації в період національного відродження, підтримуючи дух творчості та культурної самоідентифікації українського народу.

З'ясовано, що у 60-70-х роках український кінематограф перебував під суворою цензурою, яка визнавала лише ті творчі підходи, що відповідали офіційній радянській ідеології. Будь-які новаторські ідеї чи відхилення від стандартів часто сприймалися як чужорідні і відкидалися, а автори, які прагнули змін, піддавалися переслідуванням. Ідеологічна кампанія дискредитації творчої інтелігенції призвела до того, що багато кінематографістів, які намагалися висловити протест через своє мистецтво, стикалися з репресіями. Незважаючи на це, вони активно відгукувались на події в країні, виражаючи незадоволення

станом суспільства через свою творчість, виступаючи з критичними памфлетами та зображеннями проблем української культури. Кінематографісти цього часу не могли залишатися осторонь суспільних процесів, навіть попри складні умови роботи та постійний контроль за їхніми творами. Найбільш очевидним прикладом боротьби з офіційною радянською ідеологією через кіно стала прем'єра фільму «Тіні забутих предків», що була не тільки творчою революцією, але й публічною маніфестацією громадянського спротиву. Ця стрічка, разом з іншими фільмами поетичного кіно, незважаючи на свою яскраву національну ідентичність і культурну глибину, викликала невдоволення партійного керівництва та зазнала цензури й заборон. Фільми, такі як «Криниця для спраглих», «Вечір на Івана Купала», «Камінний хрест», також потрапили під удар через свою концептуальну глибину та метафоричність, яка часто була невідповідною для комуністичної пропаганди. Радянська критика звинувачувала режисерів, таких як Сергій Параджанов, Юрій Іллєнко, Леонід Осика, в архаїзмі, трактуючи їхню схильність до притчі та метафор як недосяжні для широкого глядача концепти. За свої критичні висловлювання про владу Параджанов був заарештований, а його творчість зазнала суворих обмежень. Кінострічки часто знімали з показів або навіть знищували, а сценарії нових фільмів проходили жорстку перевірку, внаслідок чого зменшувалась їхня творча свобода. Авторські та режисерські правки були обмежені, а сценарії піддавалися багаторазовому коригуванню. Ці умови сприяли занепаду таких напрямів, як авторське та поетичне кіно. Водночас, попри твердження деяких дослідників, що школи поетичного та авторського кіно не існувало, неможливо заперечити, що фільми, які були заблоковані або залишалися в архівах, як такі, що не відповідали ідеологічним вимогам, насправді стали одними з найцікавіших і найперспективніших явищ в українському кінематографі того часу.

Список використаних джерел та літератури:

Джерела

1.1. Збірники документів і матеріалів.

1. Брюховецька Л. (упор.) Українські обличчя кіно й театру. Київ: Задруга, 2012. 536 с.
2. Історія України : Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. Київ : Наукова думка, 2013. 1056 с.

1.2. Мемуари

3. Параджанов С. Вечное движение: [О фильме «Тени забытых предков»]. *Искусство кино*. 1966. №1. С. 61-65. URL: <https://old.kinoart.ru/archive/2001/12/n12-article4/> (дата звернення: 19.01.2024).
4. Сергій Параджанов. Злет, трагедія, вічність : твори, листи, док. архівів, спогади, ст., фот. / [упоряд.: Р. М. Корогодський, С. І. Щербатюк]. Київ: Спалах, 1994. 277, [1] с., [40] арк. фот., мал. : іл.

1.3. Аудіовізуальні документи

5. «Короткі зустрічі», Одеська кіностудія, 1967. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=28skxPwAvaM> (дата звернення: 19.08.2024).
6. Білий птах з чорною ознакою [AI Remaster 2160p]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ayPQXvQJzm4> (дата звернення: 19.08.2024).
7. Вавилон XX (1979) фільм. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qPzifXWRsmE> (дата звернення: 19.08.2024).
8. Вечір на Івана Купала (1968). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=15Z02NdKqbE> (дата звернення: 19.08.2024).
9. Захар Беркут (1972) фільм. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sMf-iiOAbc0> (дата звернення: 19.08.2024).
10. Земля URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qi1JU-HNKBg> (дата звернення: 19.08.2024).
11. Камінний Хрест (1968) [AI Remaster 1080p]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PvWu8Uj545k> (дата звернення: 19.08.2024).

12. Криниця для спраглих 1965 Ukrainian arthouse movie. URL: https://www.youtube.com/watch?v=2TjDYF_0dxM (дата звернення: 19.08.2024).
13. Пропала грамота (1972 р.). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fPVFOvO4vSg> (дата звернення: 19.08.2024).
14. Тіні забутих предків 1964 Легендарний український фільм. Шедевр українського кіно. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fbKm3twSmOU&t=245s> (дата звернення: 19.08.2024).
15. Фільм «Сон» про Тараса Шевченко — Іван Миколайчук, 1964 рік (1:31). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0BfMx-CkZcc> (дата звернення: 19.08.2024).

1.4. Матеріали періодичної преси.

16. Сучасна тема стає провідною. *Літературна газета*. №65. 19.08.1958. С.3
17. Не на користь глядачів. *Радянський спорт*. №53. 03.07.1959. С.3
18. Золоті руки. *Літературна газета*. №83. 18.10.1960. С.2
19. Сценарист і кіностудія. *Літературна газета*. №9. 31.01.1961. С.3
20. За одним столом. *Літературна газета*. №22. 16.03.1962. С.3.

Монографії, наукові та енциклопедичні публікації

Монографії

21. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Український національний рух: основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х – 1980-ті роки). Київ: Рідний край, 2000. 232 с.
22. Бажан О., Данилюк Ю. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.) / НАН України. Інститут історії України. Київ: Рідний край, 2000. 616 с.
23. Баран В.К. Україна: новітня історія (1945-1991 рр.) = Ukraine: Modern History (1945-1991); НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів: [Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України], 2003. 667, [1] с. : табл.
24. Берест Б. Історія українського кіна. Нью-Йорк: Shevchenko Scientific Society, 1962. 272 с.

25. Брюховецька Л. Поетичне кіно: заборонена школа. Київ : АртЕК, Редакція журналу «Кіно-Театр», 2001. 464 с.
26. Госейко Л. Історія українського кінематографа. 1896-1995 / Пер. із франц. Київ : KINO-КОЛО, 2005. 464 с.; іл.
27. Зоркая Н. М. История советского кино. СПб.: Алетейя, 2005. 544 с., илл.
28. Касьянов Г.В. Незгодні. Українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. Київ : «Либідь», 1995. 224 с.
29. Корниенко И.С. Кино Советской Украины. Страницы истории. Москва : Искусство, 1975. 240 с.: ил.
30. Курносів Ю.О. Інакомислення в Україні : 60-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.; відпов. ред. Д. М. Даниленко; НАН України, Інститут Історії України. Київ: [Ін-т історії України НАН України], 1994. 222 с.
31. Нариси з історії кіномистецтва України / Академія мистецтв України, Інститут проблем сучасного мистецтва; ред.-упоряд. І. Зубавіна ; голова ред. кол. В. Сидоренко. Київ: Інтертехнологія, 2006. 864 с.: фотоіл.
32. Погребняк Г.П. Авторський кінематограф у культурному просторі другої половини ХХ – початку ХХІ століття : монографія. Київ : НАКККіМ, 2020. 448 с.
33. Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні середина 1950-х – початок 1990-х років. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.
34. Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань в УСРР-УРСР (1917-1990 рр.): Монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2009. 352 с.
35. Gurga J.J. Echoes of the past: Ukrainian poetic cinema and the experiential ethnographic mode. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. University College London (UCL). London, 2012. 342 p.

Статті

36. Бажан О. Г. Форми інтелектуального опору в дисидентському русі в Україні : (кінець 50-х-80-ті роки ХХ ст.). *Наукові записки НаУКМА*. 1999. Т. 9, ч. 1 : Спеціальний випуск. С. 155-161.
37. Брюховецька Л. І. Іван Миколайчук і українські письменники. *Літературна Україна*. 2024. № 9-10 (31 травня). С. 4-5.

38. Брюховецька Л.І. «Війна культур» чи загроза асиміляції? Українське поетичне кіно як фактор національного самоствердження. *Наукові записки*. Том 75. Теорія та історія культури. С.77-84
39. Брюховецька О.В. «Не-ідентичне-з-собою»: децентрація суб'єкта у фільмі «Тіні забутих предків». *Кінематограф як медіаінструмент конструювання ідентичності*. С.58-73
40. Брюховецька О.В. «Поетичне кіно»: фільм «Тіні забутих предків» у контексті візуальної культури 1960-х років. *Магістеріум*. Випуск 52. Культурологія. С.48-54
41. Брюховецька О.В. Іван Миколайчук і утвердження музичної структури фільму. *Кіно-Театр*. 2021. № 3. С.1-6
42. Брюховецька О.В. Поезія і / чи проза: до археології однієї дискусії в радянському кіно. *Наукові записки НАУКМА*. 2017. Том 191. Теорія та історія культури. С.33-41
43. Брюховецька О.В. Українське поетичне кіно в контексті національного питання в СРСР. *Наукові записки НАУКМА*. Том 127. Теорія та історія культури. С.40-45
44. Величенко К. Феномен становлення українського поетичного кіно в радянській дійсності в 1960-1980 рр. *Achievements of 21st Century Scientific Community: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference*», September 16-17, 2024. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine. С.62-64
45. Віра Кандинська. Вічний карнавал. *Український журнал*. 2007. № 12. С. 38-39
46. Дзюбенко Ю. Система контролю над створенням фільмів в УРСР 1950-х – 1960-х. *Вісник Черкаського університету [Текст] : наук. журн. Серія Історичні науки № 1 / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького*. Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С.59-63
47. Канівець А. «Тіні забутих предків» у поетичному й політичному кіно 1960-х рр. *Вітчизняні дослідження*. С.126-135

48. Канівець А. Іван Миколайчук – Борис Івченко: кінематографічне побратимство. *Кіно-Театр*. 2021. № 6. С.37-40
49. Капелюшний В. П., Конта Р. М., Ховайба Н. Г. Українське поетичне кіно Сергія Параджанова: радянська історіографія. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 300-304
50. Колісник Ю.В. Засилля політичної цензури в інформаційному просторі УРСР. *Вісник Львівського ун-ту. Сер. : Журналістика*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. Вип. 35. С. 167–179.
51. Лукашова А.Г. Творчество Сергея Параджанова как явление постмодернизма. *Общественные и гуманитарные науки*. С.148-153.
52. Марченко С. Брюховецька Лариса. Таємна історія фільмів. Пам'ять документів / Кінематографічні студії. Випуск дванадцятий. Київ: ФОП Маслаков, 2021. 316 с. *Науковий Вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення*. № 27-28 (2021). С.216-220.
53. Мезіна С. Національна традиція в українському авангарді 1960-х років: до постановки проблеми. *Мистецтвознавчі записки: Зб. наук. праць*. Вип. 27. Київ : Міленіум, 2015. С.246-254
54. Наумова Л. «Поетичне» кіно і мова кінематографа. *Студії мистецтвознавчі*. 2016. Число 3. С. 65-71
55. Погребняк Г. П. Світоглядні засади художнього відтворення картини світу. Витоки кінематографічної моделі авторства (частина II). *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2013. Вип. 31. С. 286-294.
56. Погребняк Г.П. Віддзеркалення національної ідеї в режисерських моделях авторського кіно. *АРТ-платФОРМА*. 2023. Вип. 1(7). С.243-274
57. Шевчук М. Історія і культура різних часів у фільмі «Камінний хрест». *Кіно-театр*. 2018. №2(136). С.42-43
58. Якубець О. В. Щербицький та ідеологія: до питання щодо причин «маланчуківщини». *Український історичний журнал*. 2014. № 5. С. 107–125

Дисертації, Автореферати дисертацій та рецензії

- 59.** Кузьменко А.М. Музика в українському ігровому кіно останньої третини ХХ – початку ХХІ століття: специфіка функціонування в художній структурі фільму. Дис. канд. наук з мистецтвознавства. 17.00.03. Київ : 2021. 222 с.
- 60.** Погребняк Г.П. Авторський кінематограф у художній культурі другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Автореферат дисертації доктора наук з мистецтвознавства. 26.00.01. Київ : 2021. 40 с.
- 61.** Погребняк Г.П. Авторський кінематограф у художній культурі другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Дисертація доктора наук з мистецтвознавства. 26.00.01. Київ : 2021. 469 с.
- 62.** Ховайба Н.Г. Державна політика у галузі кінематографа УРСР (друга половина 1960-х – перша половина 1980-х рр.). Автореферат дисертації кандидата історичних наук. 07.00.01. Київ : 2015. 21 с.
- 63.** Ховайба Н.Г. Державна політика у галузі кінематографа УРСР (друга половина 1960-х – перша половина 1980-х рр.). Дисертація кандидата історичних наук. 07.00.01. Київ : 2015. 240 с.

Довідкова література (словники, енциклопедії, довідники, тощо);

- 64.** Кириєнко О. Ю. Цензура в Україні. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10 : Т-Я. С. 448-454.

Підручники й посібники

- 65.** Брюховецька Л.І. Кіномистецтво: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Кіномистецтво: Логос, 2011. 391 с.

Електронні ресурси

- 66.** Балаян Роман Гургенович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%8F%D0%BD_%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD_%D0%93%D1%83%D1%80%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 19.07.2024).

67. Білий птах з чорною ознакою. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%85_%D0%B7_%D1%87%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%8E_%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D1%8E (дата звернення: 19.07.2024).
68. Брюховецька О. Школа без заборон: англомовні дослідження українського поетичного кіно сьогодні. *Кіно-Темп*. 2015. №2. С. 8-10. URL: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=1733 (дата звернення: 19.01.2024).
69. Брюховецька О.В. Поетичний матеріалізм. «Тіні забутих предків». URL: https://web.archive.org/web/20190120074852/http://www.ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=1561 (дата звернення: 19.07.2024).
70. Брюховецька О.В. Прорив до вічного. URL: https://web.archive.org/web/20190120060651/http://www.ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=814 (дата звернення: 19.07.2024).
71. Вавилон XX URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%BD_XX (дата звернення: 19.07.2024).
72. Дерев'янка Т. Вернемся в 1965-й.... *Искусство кино*. 1990. №12. С. 55-62. URL: <https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/177696> (дата звернення: 19.01.2024).
73. Заборонені квіти, звуки й мова: Юрій Гармаш, Людмила Єфіменко, Леонід Грабовський про репресії в радянському кіно. URL: <https://suspilne.media/culture/532165-zaboroneni-kviti-zvuki-j-mova-urij-garmas-ludmila-efimenko-leonid-grabovskij-pro-represii-v-radanskomu-kino/> (дата звернення: 19.06.2024).
74. Захар Беркут (фільм, 1971). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B0%D1%80_%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%BA%D1%83%D1%82_\(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_1971\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B0%D1%80_%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%BA%D1%83%D1%82_(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_1971)) (дата звернення: 19.07.2024).

- 75.** Іванов Святослав Павлович URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2_%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 19.07.2024).
- 76.** Івченко Борис Вікторович. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81_%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 19.07.2024).
- 77.** Ілленко Юрій Герасимович. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BB%D0%BB%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 19.07.2024).
- 78.** Камінний хрест (фільм). URL:
[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%85%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82_\(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%85%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82_(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC)) (дата звернення: 19.07.2024).
- 79.** Короткі зустрічі. URL:
[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BA%D1%96_%D0%B7%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D1%87%D1%96_\(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_1967\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BA%D1%96_%D0%B7%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D1%87%D1%96_(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_1967)) (дата звернення: 10.08.2024).
- 80.** Криниця для спраглих. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D1%85 (дата звернення: 19.07.2024).

- 81.** Кульчицька Л. Українське поетичне кіно як радянський вестерн. URL: <https://hromadske.ua/posts/ukrayinske-poetichne-kino-yak-radyanskij-vestern> (дата звернення: 19.07.2024).
- 82.** Мащенко Микола Павлович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 19.01.2024).
- 83.** Михайло Ілленко: Я хочу зняти ще 28 фільмів. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=102121> (дата звернення: 19.07.2024).
- 84.** Осика Леонід Михайлович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%9B%D0%B5%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B4_%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 19.07.2024).
- 85.** Параджанов Сергій Йосипович. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Paradzhanov_S (дата звернення: 19.01.2024).
- 86.** Параджанов Сергій Йосипович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2_%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B9_%D0%99%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 19.01.2024).
- 87.** Пащенко А. Українське поетичне кіно як зразок національного кінематографа. *Часопис «Кіно-театр»*. 2012. №2. URL: https://web.archive.org/web/20190120055531/http://www.ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=1337 (дата звернення: 19.01.2024).
- 88.** Рильов К. Успіх, в'язниця, повернення: 100 років Сергію Параджанову — режисерові, який визначив українське кіно. URL:

<https://focus.ua/uk/culture/618482-uspeh-tyurma-vozvrashchenie-100-let-sergeyu-paradzhyanovu-rezhisseru-opredelivshemu-ukrainskoe-kino> (дата звернення: 19.01.2024).

89. Самусенко Ю. (Не) криваві 90-ті українського кіно. URL: <https://moviegram.com.ua/90s-in-ukrainian-cinema/> (дата звернення: 19.01.2024).

90. Самусенко Ю. Українське поетичне кіно, або Чому «Вавилон XX» Івана Миколайчука став культовим. URL: <https://suspilne.media/culture/135360-ukrainske-poeticne-kino-abo-comu-vavilon-xx-ivana-mikolajcuka-stav-kultovim/> (дата звернення: 19.01.2024).

91. Тіні забутих предків (фільм). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%96%D0%BD%D1%96_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%B8%D1%85_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BA%D1%96%D0%B2_\(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%96%D0%BD%D1%96_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%B8%D1%85_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BA%D1%96%D0%B2_(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC)) (дата звернення: 19.01.2024).

92. Топачевський А. Для посередностей не знаходив доброго слова. Міфи і правда про генія українського поетичного кіно Сергія Параджанова URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3852/164/174885/> (дата звернення: 19.01.2024).

93. Традиції фольклору та сюрреалізм: феномен українського поетичного кіно. URL: <https://elle.ua/ludi/novosty/tradic-folkloru-ta-surrealzm-fenomen-ukranskogo-poetichnogo-kno/> (дата звернення: 19.01.2024).

94. Тримбач С. Тіні Івана Миколайчука. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/tini-ivana-mikolaichuka/> (дата звернення: 19.08.2024).

95. Українське кіномистецтво крізь роки: історії минулого й майбутнього. URL: <http://fj.onu.edu.ua/ukrainske-kinomystetstvo-kriz-roky-istorii-mynuloho-j-majbutnoho/> (дата звернення: 19.01.2024).

96. Українське поетичне кіно, або Чому «Вавилон XX» Івана Миколайчука став культовим. URL: <https://suspilne.media/culture/135360-ukrainske-poeticne-kino-abo-comu-vavilon-xx-ivana-mikolajcuka-stav-kultovim/> (дата звернення: 19.06.2024).

- 97.** Українське поетичне кіно. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D0%BE%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%BE
 (дата звернення: 19.01.2024).
- 98.** Українське поетичне кіно: 4 стрічки, які має побачити кожен URL:
<https://vogue.ua/article/culture/kino/ukrajinske-poetichne-kino-5-strichok-yaki-maye-pobachiti-kozhhen-49271.html> (дата звернення: 19.01.2024).
- 99.** Український кінематограф. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84 (дата звернення: 19.01.2024).
- 100.** Хто повернеться — долюбить. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%82%D0%BE_%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F_%E2%80%94%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%B8%D1%82%D1%8C (дата звернення: 19.01.2024).
- 101.** Цензура на території України URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D0%B7%D1%83%D1%80%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 19.01.2024).
- 102.** Шість заборонених в СРСР українських фільмів. URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/top-zaboronenyh-ukrainskyh-filmiv/29954138.html>
 (дата звернення: 29.02.2024).